

СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 316.35

Н. К. Петрук

Сучасне життя характеризується посиленням процесів соціалізації, зміцненням механізмів організації та самоорганізації в суспільстві. Соціальна організація в різних своїх формах є одним із суттєвих чинників, що впливають на становлення життєвого світу особистості, здійснення її активності, формування її гуманістичних якостей і гуманістичних цінностей. Помітним є також вплив організаційних відносин на виховання особистості.

Соціальна організація завжди була одним із найважливіших чинників виховання особистості, значною мірою визначаючи форми та зміст процесів соціалізації. Діяльність різних форм соціальної організації – дошкільних і шкільних закладів, університетських структур, наукових спільнот, громадських організацій, молодіжних рухів, гуртків, міжособистісних об'єднань тощо постає органічною частиною виховного процесу. Особливо важливим у наш час є з'ясування шляхів соціальної інтеграції в суспільстві та дослідження таких форм соціального існування, завдяки яким особистість стверджує себе як цінність і які визначають перспективу гуманізації людського життя. У цьому зв'язку належне місце мусить відводитися вивченню різних виявів організованості, засадами якої є міжособистісне спілкування, взаєморозуміння, визнання самоцінності кожної людини.

Проблеми організації як компонента соціального цілого досліджувались І. Пригожиним, Я. Зеленецьким, В. Казміренком та ін. Особистість, її становлення, шляхи реалізації в суспільстві є предметом вивчення у працях Б. Ананьєва, К. Абульханової-Славської, І. Кона, С. Рубінштейна, Л. Сохань.

Метою цієї статті є з'ясування впливу організації на характер і форми процесу виховання особистості, на формування різних виявів соціальної активності людини.

Соціальна організація є суттєвим чинником формування особистості на всіх етапах її розвитку. У різних формах діяльності певної спільноти, соціальної, етнічної чи молодіжної групи вона виявляє себе як приклад колективного суб'єкта, що втілює зв'язки соціальної взаємодії та реалізує ту чи іншу програму або мету. Функціонування подібних соціальних суб'єктів є необхідною передумовою і засобом розвитку як суспільства, так і окремої особистості.

Поняття “організація” охоплює широке коло явищ, феноменів та процесів, проте поки що немає загальної теорії організації, визнаної всіма. Одну з причин цього дослідники бачать у надто обмеженому наборі єдиних ознак, рис, притаманним різним за своєю природою організаціям – соціальним, технічним, біологічним. Але загалом під організацією розуміється внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодіючих частин, а також дій, що ведуть до утворення чи вдосконалення взаємних зв'язків між частинами цілого.

Організація – це цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів і свідомо координоване соціальне утворення, яке функціонує для досягнення загальної мети або цілей [4; 7]. Організація складається з людей або груп, що взаємодіють між собою, здійснюють спільну діяльність, виконують більш-менш чітко окреслені функції в суспільстві. Часто соціальна організація є посередником між суспільством, з одного боку, та конкретними індивідами, з іншого. Водночас організація є досить самостійним і стабільним утворенням у межах соціального цілого, яке виникає в результаті узгодження дій людей при реалізації спільних завдань тоді, коли усвідомлюється, що досягнення будь-яких спільних цілей здійснюється через висування та досягнення загальних цілей [4, с. 22].

Цілі, які виконує організація, є досить чіткими і визначеними для її членів. Крім того, організація характеризується не лише цілеспрямованістю, своєрідним “баченням” цілі, але й своїми завданнями та засобами їх реалізації. Завдяки цьому організації, як правило, складаються свідомо і раціонально. А умовою збереження організації, її стійкості й ідентичності самій собі є стан

постійного обміну та взаємодії зі своїм соціальним оточенням. В організації також відбувається свідоме і добровільне входження та вихід індивідів з неї.

Як невід'ємний елемент соціальної структури і цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів організація характеризується формальним розподілом функцій, наявністю ієрархії статусів, ролей та престижу, бюрократичною структурою, фіксованим членством і, водночас, певною свободою для її членів. Крім того, соціальна організація створюється й існує заради задоволення певних індивідуальних і колективних потреб.

На думку дослідників соціальної організації, вона являє собою досить складний організм, в якому переплітаються, поєднуються, координуються інтереси особистості та групи, примус і свобода, безумовна дисципліна та вільна творчість, нормативні вимоги і неформальні ініціативи. Вони постійно розвиваються, перебудовуються, коли не відповідають вибраним цілям, трансформуються в інші форми, коли виявляється, що вони не здатні виконувати свої завдання [7, с. 42].

Організація складається з індивідів та груп, які взаємодіють між собою. При цьому моделі цієї взаємодії можуть бути різними, вони наперед визначені планом чи програмою або ж є неформальними чи спонтанними, міжособистісними в своїй основі. Але так чи інакше організаційні процеси об'єктивно містять у собі соціальну сутність. Окремі індивіди, які входять до організації, набувають принципово нових рис, вони втрачають свою окремішність, починають функціонувати відповідно до цільових призначень самої організації. В організації значною мірою концентрується потужний особистісний потенціал.

Суттєвою ознакою організації є те, що вона впливає на соціальну поведінку особистості, визначаючи її багатоманітність і різноспрямованість. Соціальна поведінка особистості – це поведінка в структурі організаційно опосередкованої системи цінностей, норм та цілей, це поведінка людини, яка належить організації. У зв'язку з цим виникає ціла низка конкретних практичних проблем. Зокрема важливим питанням є те, як добитись, щоб

організація не була чужою людській природі, які закони і соціальні технології повинні складати основу соціальних конструкцій, що не придушують людську індивідуальність. Не в останню чергу слід зрозуміти, яким чином організація сприяє самоактуалізації та саморозвитку особистості, її нормальному соціальному функціонуванню, збереженню психологічного здоров'я тощо.

Соціальні організації являють собою спільності специфічного складу, основна суть яких полягає в особливому характері поєднання соціального і особистісного, організаційних та індивідуальних цілей. Природа соціальної організації, а також необхідність подібного поєднання опосередковують виникнення особливої системи норм організації. У цьому контексті життєдіяльність організації містить у собі два процеси: з одного боку, усвідомлення і засвоєння учасниками організації її позаіндивідуальних цілей, а з іншого, урахування організацією індивідуальних запитів та вимог своїх учасників [7, с. 12]. Тому є підстави розглядати організацію не лише як систему ролей, позицій чи статусів, а й з позиції нормативної системи діяльності. Призначенням організації є упорядкування спільної діяльності людей.

Як важливий суб'єкт соціальної діяльності і суттєвий чинник різного роду процесів, що відбуваються в суспільстві, групі, спільноті, організація здійснює вплив на формування особистості, значною мірою визначає коло її потреб та інтересів, сприяючи здійсненню процесів соціалізації. Функціонування соціальної організації безперечним чином пов'язано з широким колом питань, які стосуються особистості, проблем формування в ній соціальних якостей, соціально обумовлених характеристик. Вона є суттєвим чинником становлення і розвитку особистості, значною мірою впливаючи на форми реалізації особистістю своєї активності, соціальної в тому числі.

На думку І. С. Кона, особистість є центром, в якому сходяться всі суспільні взаємодії. Феномен особистості являє собою особливу форму соціального буття людини, її орієнтації в соціумі. Відносини особистості та соціуму є історично неоднозначними і складними. Незважаючи на те, що

соціум домінує у системі відносин з особистістю, у кінцевому рахунку він зацікавлений у ній, в її розвитку і самовдосконаленні [5, с. 7].

На всіх стадіях соціалізації особистості суспільство в різних своїх виявах здійснює на неї свій вплив. Цей вплив здійснюється або безпосередньо, або через соціальну групу чи соціальну організацію. При цьому набір засобів можна звести до норм, цінностей і знаків. [2, с. 348]. Ті конкретні групи, в яких особистість долучається до систем норм і цінностей та які є своєрідними трансляторами соціального досвіду, отримали назву інститутів соціалізації. Соціальна організація в цьому випадку може виконувати функції інституту соціалізації.

Роль соціальної організації у вихованні особистості визначається тим, що вона суттєво впливає на зміст і характер цього процесу. Зокрема, у період раннього становлення особистості вирішальними чинниками виховання виступають сім'я та різного роду дошкільні дитячі організації та заклади. Слід зазначити, що традиційно сім'я розглядається як один із найважливіших інститутів соціалізації. Важливу роль відіграє і та система взаємин і спілкування, яка складається в дошкільних закладах. Від повноцінного функціонування цих форм соціальної організації великою мірою залежить становлення особистості, формування її особливостей, її орієнтованість на світ.

Надзвичайно велику роль у вихованні особистості відіграють школа, різного роду шкільні організації, вищі навчальні заклади, студентські організації різного спрямування. Особливо це суттєво в такий період життя особистості, що пов'язаний з юністю. І. С. Кон називає цей період періодом “рольового мораторію особистості”, оскільки він пов'язаний із постійним вибором – у широкому розумінні цього слова – професії, шлюбу, сім'ї, системи цінностей тощо [5, с. 166]. Крім того, юність – це період найбільш інтенсивного прийняття життєво важливих рішень. Тому в такий період життя особистості соціальна організація, передусім, школа, шкільні організації, вищий навчальний заклад визначають перспективу розвитку особистості.

На певному етапі життєвого шляху особистості визначальною є роль трудових колективів, де особистість набуває трудових, професійних навичок та соціально значущих рис поведінки і діяльності. Слід також наголосити, що одним із негативних наслідків “відриву” від колективу“ є перехід особистості в організації та групи антисоціального характеру, коли на зміну інституту соціалізації приходить інститут “десоціалізації” у вигляді злочинних груп, груп п’яниць тощо.

Як важливі чинники соціалізації і виховання особистості функціонують також різні суспільні організації, неформальні групи, культурно-просвітницькі об’єднання, альтернативні рухи. Своєю різноманітною та багатогранною діяльністю вони репрезентують особистість у суспільстві, виконують функцію передачі особистості соціального досвіду.

Отже, від способів зв’язку особистості із соціальним цілим залежить розвиток самої особистості, утворення соціальних установок, складних явищ мотивацій діяльності, формування певних рис характеру – як соціально типового, так і національно своєрідного. Не підлягає сумніву, що розвиток особистості, процес її виховання відбувається в межах групи, спільноти, організації. Організація є тим середовищем, де відбувається життєдіяльність особистості, здійснюються різні форми її життєтворчості.

У цілому функціонування різних організаційних структур забезпечує реалізацію внутрішнього соціального потенціалу, притаманного людській спільноті. “Міра” їх активності є ніби “реакцією” на характер ситуації, яка об’єктивно складається в суспільстві та в якій перебуває людина. Організація також є засобом пом’якшення соціального напруження в людському товаристві. Хоча, як зазначає В. П. Казміренко, повна гармонія соціально-організаційного порядку – явище досить рідкісне, якщо не ідеальне. Крім того, напруження в організаційних структурах є необхідною умовою для людського існування. Будь-яка діяльність вимагає такого напруження, і соціальна тим більше [7, с. 58].

Особливого значення організаційні зв'язки та структури набувають в умовах соціальних, психологічних і політичних потрясінь, кардинальних змін стереотипів поведінки, ціннісних орієнтацій. Ці обставини значно впливають на формування особистості, розвиток її потреб та інтересів. Потреба в організованій діяльності, координації й узгодженні дій людей тоді стає в таких умовах особливо актуальною та необхідною.

Загалом організація є досить суттєвим компонентом і частиною людського життя. Вона є носієм різних форм активності людей, впливає на формування системи цінностей в суспільстві, детермінує вияви культурного та політичного життя і постає, таким чином, невід'ємною частиною людського існування. Організація є також структурою, яка акумулює загальнолюдський досвід співіснування та спільної діяльності. Можна стверджувати, що в різних своїх виявах організація є обов'язковим елементом життя людської спільноти. Багато в чому завдяки усвідомленню її значущості особистість набуває досвіду соціального співжиття і людської солідарності.

Діяльність соціальної організації сприяє активізації суспільних процесів, які ведуть до формування принципово нових форм життєдіяльності особистості. При цьому вдосконалюються всі структурні компоненти соціальної організації – мета, засоби, утверджуються нові способи консолідації в межах самої організації, робляться спроби подолання існуючих суперечностей між членами організації. У цілому все це сприяє гуманізації самої соціальної організації та підвищенню її ефективності при виборі механізмів впливу на особистість, реалізації її потенціалу у процесі виховання особистості.

Різні форми соціальної організації є тим чинником, що значною мірою визначає характер і форми життєдіяльності особистості. Як відомо, людська життєдіяльність є всеохоплюючим процесом розгортання життя у будь-яких його виявах у фізичному та соціальному просторі, фізичному і соціальному часі [8, с. 35]. Однак, життєдіяльність особистості містить у собі й охоплює соціальний аспект. Життєдіяльність особистості – це організація процесу життя

на основі соціальних форм і способів діяльності, спілкування, поведінки, які склалися історично, це відтворення особою свого життя включенням його в соціальні процеси.

Перебіг життя особистості, її становлення, розвиток, зміни, пріоритети в тих чи інших видах діяльності є залежними від форм дії на саму особистість соціальної організації. Життя людини не є механічною сукупністю переходів з однієї ситуації в іншу або. Воно також не є постійним вибором варіантів вчинків чи випадковим збігом обставин, ланцюгом випадків тощо. У процесі людського життя соціальна організація реалізує свої безпосередні функції – організації та координації людської життєдіяльності. Вона є суб'єктом предметної, соціальної, духовної діяльності особистості, одним із засобів реалізації її потреб, інтересів і цілей. Людське життя під кутом зору його суб'єктивного, активно-творчого начала виступає як проблема творення життя особистістю [8, с. 36].

Завдяки організації концентруються зусилля людей на досягнення загально визначених цілей. Крім того, організація визначає норми, необхідні для їх досягнення, обов'язки та відповідальність індивіда, дисциплінує особистість, зобов'язує її до виконання завдань, виховує почуття обов'язку. Однією з основних функцій, що здійснює соціальна організація, є забезпечення чіткості і визначеності відносин між людьми, а також необхідного рівня соціального порядку в межах людської спільноти. Отже, функціонуючи як цілісний організм, соціальна організація здійснює загальну координацію дій, які виконуються під час виховного процесу.

Значна роль у здійсненні координації людської життєдіяльності відводиться особистісним знанням та особистісній інформації, що досягається в міжособистісному спілкуванні і втілюється в різноманітних уміннях, навичках, звичках, які індивід використовує, деколи навіть не усвідомлюючи цього. У певних умовах, що складаються в результаті організаційної діяльності, особистість дозволяє собі самостійно приймати будь-яке рішення на власний вибір та свідомо планувати свою діяльність.

“Присутність” організації в процесі виховання посилює взаємну відповідальність, яка є важливою засадою існування будь-якого людського товариства і передбачає концентрацію зусиль щодо захисту інтересів його членів. Усе це робить соціальну організацію в різних формах її діяльності досить дієвим суспільними інструментом, що забезпечує ефективну та повноцінну життєдіяльність людини, розвиток її сутнісних сил, реалізацію соціально важливих якостей.

Організація є також важливим складовим елементом і процесу життєтворчості. Як підкреслюють дослідники, проблема життєтворчості зосереджується на проблемі творення себе, побудові власного життя, виходячи з особистості, її духовного світу, світогляду, цілей, устремлінь, у кінцевому підсумку – з розуміння нею сенсу життя [8, с. 37].

Своє життя особистість творить у конкретних соціальних умовах. Вихідним пунктом цього процесу є суспільне становище особистості, її місце в системі суспільних відносин. Ця об’єктивна характеристика особистості надає можливість конкретизувати умови, в яких розгортається її життя, та той соціальний простір, в якому вона може реалізувати, втілити себе. Характер самоствердження особистості, сутність її діяльності може бути визначено завдяки аналізу прийнятих нею рішень у межах вільних виборів, що можливі в певних соціально-організаційних умовах, а також за ступенем активності, нешаблонності, оригінальності діяльності, яку особистість виявляє у процесі виконання соціальних ролей. Важливою рисою, що характеризує особистість з погляду врахування ступеню впливу на неї й її активність, є цілеспрямованість, орієнтованість на мету, уміння підпорядковувати повсякденну свою діяльність досягненню основних цілей.

Особливо відчутним та активним вплив соціальної організації на особистість відбувається тоді, коли особистість є в основному сформованою, коли визначились її ціннісні орієнтації і пріоритети. При цьому, говорячи про діяльність особистості як усвідомлений, доцільний процес, слід поширювати таке розуміння лише на сформовану в основному особистість, точніше на такий

етап її життя, на якому життєво важливі рішення вона здатна приймати сама й як самостійний суб'єкт здійснювати різні форми соціальної самодіяльності. Життя особистості постає як багатогранний, динамічний процес, він охоплює всі вияви людської активності, творчості. Але в усій своїй багатовимірності цей рух не є хаотичним, а організується суб'єктом життя, особистістю. Саме особистість є основною силою, що творить своє власне життя і в кінцевому рахунку формує себе як неповторну цілісність.

Не в останню чергу завдяки організації та втілюваним нею принципам і програмам життя відбувається свідомо побудова життя особистістю, вироблення нею стратегії життя. Це надає людині можливість окреслювати для себе основні шляхи та способи досягнення своєї стратегічної мети в житті. Поняття життєвої стратегії містить у собі уявлення людини про послідовність здійснення життєвих планів, завдань у різних сферах суспільного життя і щодо самої себе. Разом зі змінами, які відбуваються в її житті, із духовним розвитком, ускладненням моральної й естетичної, зміцненням волевої та збагаченням інтелектуальної сфер, переструктуруванням ціннісної системи, разом зі змінами зовнішніх умов життя особистість змінює, коригує і стратегію життя [1, с. 45]. Звісно, на практиці особистісне завжди здійснює своє життя на основі чітко розробленої й усвідомлюваної стратегії. Скоріше навпаки, здебільшого люди творять своє життя або опираючись на окремі свої захоплення у різні вікові періоди, або туманно уявляючи, маючи на рівні підсвідомості стратегії (чи щось подібне до цього) життя. Хоча зустрічаються такі цілісні натури, які підпорядковують своє життя чітко спланованій стратегії, досягненню ясно усвідомлюваної мети.

Отже, життя особистості є значною мірою детермінованим діяльністю тієї соціальної організації, до якої належить індивід. У програмі чи нормах організації часто концентрується деяка життєва програма особистості. У ній також відтворюється та вибудовується послідовність життєвих дій, спрямованих на досягнення життєвих цілей, вимальовуються проміжні етапи і періоди, передбачається набуття необхідних засобів, створюються умови її

здійснення. Організація є тією соціальною силою, що створює умови для реалізації життєвої стратегії особистості, її виховання як частини соціуму. Вона пропонує програму, шляхи та засоби втілення тих чи інших планів. Щоправда, життя є настільки складним, що його не можна уявляти лише як втілення певної програми діяльності, як раціоналізований, логічно послідовний процес розгортання раніше створеної програми. Перед особистістю щоденно виникає безліч завдань, які народжуються в суперечливому повсякденному житті, процесі вирішення тих чи інших проблем і суперечностей. Можна стверджувати, що життєві завдання особистості – це єдність планованих дій та того, що виникає за будь-якими прогнозами, програмами і проектами. Вони вимагають як скоординованих, планованих, визначених наперед дій, так і виявів індивідуальної творчості особистості. Власне, цими завданнями окреслюється роль соціальної організації у процесі виховання особистості, формуванні системи цінностей сучасної молоді.

Список використаної літератури

1. Альбуханова-Славская, К. А. Стратегия жизни / К. А. Альбуханова-Славская. – М. : Мысль, 1999. – 296 с.
2. Андреева, Г. М. Социальная психология : учебн. для высш. школы / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 1999. – 375 с.
3. Бобнева, М. И. Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева. – М. : Наука, 1978. – 311 с.
4. Казмиренко, В. П. Социальная психология организаций / В. П. Казмиренко. – К. : МЗУУП, 1993. – 382 с.
5. Кон, И. С. Открытие “Я” / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Парыгин, Б. Д. Социальная психология : учеб. пос. для студ. / Б. Д. Парыгин. – СПб. : Гумант. ун-т профсоюзов, 1999. – 592 с.
7. Пригожин, А. И. Методы развития организаций / А. И. Пригожин. – М. : МЦФЭР, 2003. – 863 с.
8. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посібник / ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен, Л. В. Сохань та ін. – К. : Віпол, 1996. – 792 с.